

La història al servei de la nació?

Antoni Rico

No descobrim res si afirmem que la història com a disciplina acadèmica és un caramel per a qualsevol plantejament polític. I, evidentment, juga un paper fonamental en la construcció del relat nacional. Això sí, de totes i cadascuna de les nacions. Els historiadors ens hem vist sovint atrapats per plantejaments polítics aliens a la nostra feina que no han ajudat a poder-la desenvolupar amb les garanties científiques i objectives que qualsevol recerca reclama. El paper que la història va jugar durant els segles XIX i XX en la justificació de l'existència dels estats nació moderns fou fonamental. Més que d'una història de caràcter científic, hem de parlar d'una mena d'historicisme que analitzava la nació com una realitat que ja existia de manera tangible des de temps medievals i que donava cobertura a la idea d'estat nació existent o en procés de creació (Hroch, 2011). No hi ha cap d'aquestes estructures de poder que no haja necessitat de la justificació històrica per a reafirmar la seua existència. Com també la necessiten aquells moviments nacionalistes que

aspiren a dia d'avui a la creació d'un estat nació propi. No podem negar, doncs, que el catalanisme com a moviment nacionalista ha necessitat, i necessita, la història per a justificar l'existència d'una nació catalana diferent de l'espanyola. Però no fa el mateix el nacionalisme espanyol?

Des del final de la dictadura, el relat del nacionalisme espanyol ha estat el de construir-se a si mateix com a «no nacionalista». L'espanyolisme el representava la dictadura i, per tant, la democràcia no podia embolcallar-se d'una retòrica que durant molts anys es va percebre com a antidemocràtica. A aquest plantejament, cal afegir que en el discurs del nacionalisme espanyol els «nacionalistes» són els altres, aquells que no volen ser espanyols i que viuen en la «perifèria». Però el nacionalisme espanyol existeix. I, malauradament, la seua existència continua pivotant bastant, per activa o per passiva, al voltant dels paràmetres essencialistes que la dictadura va potenciar i que en certa manera ja eren herència decimonònica. Perquè el pas del nacionalcatolicisme al patriotisme democràtic és molt més ambigu del que el nacionalisme espanyol tracta de fer-nos creure (Muñoz, 2012).¹ Hi ha un pòsit important d'essencialisme en totes les cultures polítiques espanyoles i en la concepció nacional que tenen d'Espanya

Antoni Rico és historiador, professor a la Universitat de Girona. Recentment ha publicat *No tots els mals vénen d'Almansa* (2013).

i l'espanyolitat. Aquest fet el vam poder observar a finals de 2013 arran del simposi «Espanya contra Catalunya» organitzat pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

Abans d'entrar a analitzar el que es va dir des de fora de Catalunya, crec que és obligat començar dient que, segurament, el títol del simposi no era el més encertat des d'un punt de vista acadèmic. No estic d'acord amb les afirmacions que el director del CHCC Jaume Sobrequés va fer com a cloenda del simposi, reafirmant-se en l'encert del títol. Des d'un punt de vista polític i sobretot periodístic, el títol va aconseguir els seus objectius: ressò, debat –de pitjor o millor qualitat– i portades. Des d'una visió acadèmica, però, crec que ja donava unes conclusions clares i n'amagava d'altres. L'ús del terme «Espanya» i no, per exemple, «Estat espanyol» que ajudaria a identificar més clarament quin és el subjecte institucional que va contra Catalunya, no ajudava a centrar el debat en el terreny acadèmic d'on no hauria d'haver eixit. Com afirmava l'11 de desembre de 2013 al diari *El País* l'historiador Ricardo García Cárcel, d'Espanyes n'hi ha moltes i diverses, i des d'una òptica històrica cal assenyalar clarament i contextualitzar en cada moment de quina estem parlant. A més, el títol obviava la dimensió social i política dels conflictes entre l'Estat i Catalunya, posant èmfasi bàsicament en un terreny nacionalista esbiaixat cap a la vessant identitària de la discussió. Ara bé, és evident que sí que hi ha hagut una repressió per part de l'Estat espanyol, de la monarquia que l'ha representat els darrers tres-cents anys, les institucions aparegudes i desaparegudes i, fins i tot, els règims que tot i fonamentar-se en els valors republicans de llibertat i democràcia, en el fons no van

ser capaços de superar la nació imaginada espanyola que es fomentava i creava des del centralisme peninsular. Una idea centralista d'Espanya que van abraçar tant l'aristocràcia com la burgesia liberal, conservadora, moderada o progressista, que protagonitzà les revolucions i canvis polítics del XIX. Però també les organitzacions obreres, revolucionàries o reformistes, del canvi de centúria. La idea del Madrid capital i nació radial va impregnar tot l'espectre polític espanyol i d'aquí es creà una relació amb Catalunya basada en anar acumulant greuges fins a l'actualitat. No veure això o traure-li tot el contingut nacional al conflicte és voler fer derivar el problema cap al cantó de la justificació d'una nació espanyola que, tot i que retòricament es projecta com a plural, acaba moltes vegades confluint en una proposta on les anomenades «nacionalitats» hi tenen poca cabuda en un pla d'igualtat amb la *mater* castellana.

Però com dèiem, més enllà de les crítiques de caràcter més acadèmic que podem fer al simposi des de Catalunya o els Països Catalans, la gran majoria del debat va provenir d'altres indrets de l'Estat. Aquestes crítiques les podem dividir en tres àmbits: les de caràcter acadèmic de pretesa objectivitat, les estrictament polítiques i, finalment, les que es troben dins del que anomenem «futbolització» de la política. Les dues primeres categories les podríem emmarcar dins del paradigma que Michael Billig va anomenar «nacionalisme banal».

LES CRÍTQUES «BANALS»

Com afirma Michael Billig, «en un món d'estats nació, el nacionalisme no es pot confinar a les perifèries» (Billig, 2006: 23).

Efectivament, això és el que ha intentat fer el nacionalisme espanyol de la «Transició» ençà, en totes les seues expressions polítiques. I un bon reflex pot ser el debat que des de l'àmbit polític i acadèmic es va obrir per a qüestionar el simposi Espanya contra Catalunya. El diari *El País* ha estat, segurament, un dels portals on millor s'han vist reflectides les crítiques més revestides de racionalitat i pretesa objectivitat contra el simposi. Diversos historiadors i acadèmics d'inqüestionable prestigi van fer servir el diari madrileny com a altaveu de les seues crítiques. Tot plegat adobat d'una certa aura de superioritat moral i intel·lectual que, al cap i a la fi, no feia altra cosa que amagar el rerefons nacionalista espanyol del discurs anti-simposi. Un dels elements que desacredita els crítics és l'intent, precisament, de descrèdit dels participants. Llegint diversos articles i cròniques tant d'aquells dies com dels previs i posteriors, observem com un dels axiomes fonamentals del relat anti-simposi era que «no tots els que parlaven en el simposi eren historiadors». D'aquesta manera s'intentava traure científicitat i fonaments acadèmics al contingut de la trobada. Ricardo García Cárcel arribava a afirmar que «los historiadores que participan no representan al gremio de los historiadores. Hay mucho sociólogo y mucho político». Bé, si noms com Josep Fontana, Antoni Furió, Josep Maria Solé i Sabaté o el mateix Jaume Sobrequés, no representen «el gremio de los historiadores», no sé ben bé qui ha de representar aquesta societat gremial no constituïda formalment. Si bé és cert que no tothom era historiador, també ho és que molts sí que ho eren i, també, que aquells que no es dediquen a fer història són acadèmics i científics d'inqüestionable reputació en les seues respectives profes-

sions, ja siga la de sociòleg, economista o pedagog. Qui millor que Salomó Marqués, professor emèrit d'Història de l'Educació de la Universitat de Girona, per a parlar de «L'espanyolització del món educatiu»? Desautoritzar, doncs, els participants de la manera com es va fer aquells dies, fins i tot per col·legues de professió d'important reputació, va fer baixar molt la qualitat de la crítica. És més, crec que aquesta actitud desacredita el crític.

Des del punt de vista del concepte «nacionalisme banal», però, els atacs al simposi que més estaven marcats per aquesta pretesa objectivitat no nacionalista foren els que ja molts mesos abans protagonitzaren els historiadors Eduardo Manzano Moreno i Juan Sisínio Pérez Garzón, també a les pàgines d'*El País*. En un article publicat el 10 de juliol de 2013 amb el títol «Dinamitando puentes» –ja tota una declaració programàtica en favor del no trencament de l'Estat nació espanyol– mostraven el seu desacord amb el simposi distanciant-se del rerefons nacionalista, tant d'aquest com d'altres que s'havien fet amb la pretensió de justificar una nació espanyola gairebé eterna. Aquesta posició portava els autors a situar-se en una mena de pedestal neutral que els allunyava d'uns i altres «nacionalistes». Però era realment així? Com hem dit, el títol ja és una declaració programàtica: davant la situació actual plantejada pel «procés català», cal actuar de manera dialogada per evitar, no que els catalans des d'un pla discursiu puguin expressar el desig d'exercir lliurement el seu dret a decidir, sinó perquè aquest no es pugui realment dur a terme i, així, poder mantenir l'Estat nació espanyol. La llunyania respecte del nacionalisme espanyol que tendeix a tibar la corda cap a un extrem no és tan gran com els autors del text creuen o

pretenen fer-nos creure. Evidentment que una actitud de diàleg i de «tendir ponts» amb l'altre és fonamental per a resoldre els problemes i conflictes plantejats. Però, en quins termes es vol resoldre el problema? En els de reconèixer el dret democràtic de tots els pobles o nacions a decidir el seu futur, o els d'intentar establir un diàleg el final del camí del qual ja està marcat: el manteniment de la integritat territorial de l'Estat nació espanyol actual? Al cap i a la fi, darrere dels plantejaments de Manzano i Pérez Garzón també hi ha un plantejament nacional, però aquest és el que passa desapercebut en el nostre, o seu, dia a dia. És el de bandera en edifici oficial. És el nacionalisme banal.

Moltes de les crítiques que es van fer aquells dies i els previs al simposi, només tenien com a fonament el títol, sense tenir en compte els continguts de les conferències i comunicacions. Aquest element de crítica apriorística ja ens diu molt sobre el que realment s'amagava rere l'argumentació. Ja hem comentat que probablement el títol no era gaire afortunat des d'un punt de vista acadèmic. Ara bé, utilitzar-lo per a arribar a afirmar que al simposi només havien estat convidats els historiadors disposats a defensar les tesis favorables a uns plantejaments polítics concrets i que a més, com feia José Álvarez Junco també a les pàgines d'*El País*, dir que «supongo que nadie ha presentado una comunicación en el congreso contraria a la misma. Y si lo ha hecho, la habrán rechazado», era si més no atrevit i més propi d'algú que el que pretén no és dialogar sinó «criminalitzar». En una línia semblant s'expressava l'historiador català Andreu Mayayo el qual recriminava als participants del congrés haver mantingut el títol de determinades ponències. I

no només això, Mayayo arribava a afirmar que «la historia la hacen los historiadores y la academia, no las instituciones. Se puede ayudar para la realización de congresos y reuniones, pero no liderarlos, como en este caso». L'afirmació no deixa de ser sorprenent si tenim en compte que el fet que les institucions i determinats polítics financen o vulguen eixir a la foto d'esdeveniments acadèmics no és cap novetat a Catalunya, ni a Espanya, i mai abans s'havia criticat amb tanta rotunditat. Durant els governs de l'anomenat tripartit, per exemple, el govern i concretament un dels partits que en formaven part, IC-V, encapçalà l'anomenat «Memorial democràtic» i això no va sorprendre ningú. De fet, es va arribar al punt que el director del Memorial fou el professor de la UB de Ciència Política Miquel Caminal, molt proper al partit ecosocialista, i la inauguració oficial la van fer l'aleshores president Montilla i el conseller Saura. Per no parlar de la commemoració de la Constitució de Cadis en 2012 on l'actual president espanyol va realitzar un fantàstic exercici de presentisme, no tan criticat com el simposi, potser per formar part de la banalitat en què es mou el normalitzat i integrat nacionalisme espanyol.

El diari madrileny *El Mundo* també va dedicar diversos articles al simposi. De tot el reguitzell de pàgines d'aquest mitjà –la majoria no des d'un nacionalisme banal sinó essencialista– són interessants les que publicaren el 12 de desembre de 2013. Fonamentalment el reportatge tractava de mostrar l'opinió, en la mateixa línia que *El País* aquells dies, d'historiadors contraris al simposi amb alguna petita dosi d'historiadors no contraris però sí crítics amb el títol i determinats continguts. En general, l'opinió d'historiadors com Luis Antonio

LA FUTBOLITZACIÓ DE LA POLÍTICA

Ribot, Fernando García de Cortázar, Juan Carlos Losada, Julio Gil Pecharrómán o Félix Ovejero girava al voltant del descrèdit acadèmic dels participants amb acusacions de tan poc fonament com titllar-los «d'ideòlegs» o, arribant a l'extrem, com el cas de Gil Pecharrómán, afirmar que el simposi «podria parecer una broma si no tuviera un trasfondo goebbelsiano».

Per la seua part, la crítica des d'uns plantejaments de nacionalisme banal no només la van dur a terme historiadors contraris al procés polític obert a Catalunya sinó també aquells partits espanyols que més bel·ligerants s'hi han mostrat. En aquest sentit, es va arribar a l'esperpent quan el Partit Popular —que té el govern de l'Estat—, UPyD i Ciutadans, van decidir portar el simposi davant la fiscalia perquè, segons ells, «s'incitava a l'odi». Parafraçant Goya podríem dir que «el sueño de la españolidad produce monstruos». Els plantejaments de tots tres partits es mouen entre el nacionalisme banal i l'essencialisme característic de l'espanyolisme hereu del franquisme. La visió tancada d'una nació espanyola que perd els seus orígens en la història és un dels trets característics de formacions com el PP o UPyD. El cas de Ciutadans és diferent. Si bé és cert que mantenen una base electoral semblant, també ho és que el discurs polític del partit intenta defugir l'essencialisme nacionalista per erigir-se com a màxims representants del patriotisme constitucional, justificant així els seus plantejaments nacionalistes en favor de l'Estat nació espanyol actual. Siga com siga, tots tres partits són els encarregats de donar cobertura al que podem qualificar com a «futbolització de la política», la potenciació d'unes tertúlies i editorials més properes al surrealisme que a la raó.

La proliferació els darrers anys de mitjans de comunicació que utilitzen el terme «tertúlia política» per a referir-se a una mena de xou televisiu de crits i paraules buides ha estat una constant. Principalment és un format que ha triomfat en els canals de televisió que conformen el que alguns anomenen la *TDT Party*, en clara referència als ultraconservadors nord-americans del *Tea Party*. El format sol estar marcat per una tertúlia on el moderador és un opinador més i la resta de companys de taula es troben majoritàriament inclinats cap a postures ideològicament dretanes i d'un caràcter nacionalista espanyol exacerbat. Molts dels participants solen ser periodistes, articulistes i responsables de diaris com *ABC*, *La Razón* o *El Mundo*. Els continguts i reflexions d'aquests mitjans tenen poc interès per al debat més acadèmic i intel·lectual, no només per la forma, sinó també per la feblesa argumental. Un exemple pot ser l'editorial del diari monàrquic espanyol *ABC* del 12 de desembre de 2013 on s'afirmava que «la querencia a la mentira, la falsificación y el engaño de los separatistas catalanes no conoce límites. No conformes con el congreso de la infamia que mañana arranca en Barcelona («España contra Cataluña»), pagado con dinero público y plagado de patrañas historicidas, también se falsea el presente e incluso el futuro». El recurs als qualificatius subjectius com a argument de pes del relat ens mostra un periodisme, unes reflexions, molt marcades per la manca de raó i solidesa. El punt culminant d'aquesta manera d'analitzar la realitat que envoltava aquells dies el simposi fou l'entrevista que Jaume Sobrequés va concedir al programa

de televisió *El cascabel al gato* de 13TV on el tertulià Herman Tertsch va arribar a insultar l'historiador català en directe.

Dins d'aquest *hooliganisme* polític, però, la punta de l'iceberg fou la proposta del Partit Popular de convocar el que ells van batejar com a *Foro de la verdad*. Si el títol del simposi no era l'adequat, el d'aquest «foro» sobrepassava els límits de la responsabilitat acadèmica però també política. La pretensió de voler fer creure que en matèria històrica existeix «la veritat» ja diu molt de les intencions dels convocants. És de suposar que aquesta trobada no es produirà mai o, si més no, no serà acollida per cap membre del «gremi» d'historiadors. Tot i així cal recordar que les fundacions i institucions properes als conservadors espanyols han estat les encarregades els darrers anys de qüestionar la feina feta des de la universitat en matèria d'història, especialment per als períodes de la II República, la Guerra Civil o la dictadura franquista. Amb aquests precedents, doncs, no podem descartar res.

LA BATALLA DE LA HISTÒRIA

El paper de la història, doncs, quan se li atorga una responsabilitat política, tendeix a l'elaboració d'un relat acabat i no de ciència en estat constant de construcció. I aquest és segurament el drama de la intromissió de la política en el treball dels historiadors. El problema principal, però, és que difícilment es pot desenvolupar una anàlisi històrica des de l'acadèmia en un país, països o estat on encara bateguen els problemes de la identitat i la nació en els mateixos termes de la modernitat. I el més curiós de tot és que en el conjunt de l'Estat espanyol són les universitats dels

Països Catalans les que més han avançat en les anàlisis científiques al voltant de la identitat, la nació i les categories polítiques que es relacionen amb tots dos conceptes. El títol del famós simposi probablement no era el més adequat ja que li mancava un interrogant i potser calia especificar a què es referien els convocants quan parlaven d'Espanya. Ara bé, la resposta que es va donar des de la resta de l'Estat crec que va ser totalment desproporcionada i en molts casos esperpèntica.

La batalla de la història, però, no acaba aquí. El govern espanyol en boca del seu polèmic ministre Wert ja ha anunciat la voluntat de canviar el currículum de la matèria d'història en secundària amb la intenció de tendir cap a una homogeneïtzació curricular. El titular que Wert donava a la premsa el passat 16 de gener és ben clar: «No tenía sentido una Historia de España no compartida por todas las comunidades». La idea d'Espanya és una i ha d'anar acompanyada d'un únic relat que la justifique. És exactament el mateix que ja van intentar els conservadors espanyols durant el govern de José Maria Aznar. Aleshores, la comunitat educativa, i especialment els historiadors gairebé en bloc, van advertir de la perillositat de la proposta i les autèntiques intencions uniformitzadores i polítiques que amagava. Ara ho tornen a intentar. La pregunta és: estarem tot el «gremio de historiadores» a l'altura i serem capaços de superar en tots els territoris de l'Estat espanyol les pressions polítiques a què estem sotmesos? Aviat ho sabrem. □

BIBLIOGRAFIA CITADA

- BILLIG, M. (2006): *Nacionalisme banal*, Catarroja-València, Afers-Universitat de València.
- HROCH, M. (2011): «Per a què necessitem la nació, encara, a Europa?», dins *L'Espill*, segona època, núm. 37, primavera 2011.
- MUÑOZ, J. (2012): *La construcción política de la identidad española: ¿del nacionalcatolicismo al patriotismo democrático?*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

-
1. El politòleg valencià Jordi Muñoz ha treballat a fons el tema i arriba a afirmar pel que fa la dreta que «sería erróneo identificar este nacionalismo con

un nacionalismo puramente cívico o político o ver en él una adaptación genuina del modelo de patriotismo constitucional de Habermas o Sternberger. Hay, al menos, tres elementos que lo alejan de estos modelos: una relación ambigua con el régimen autoritario anterior, el papel de la lengua en la definición de la identidad nacional y una concepción esencialista de la historia de España. Mentre que pel que fa a l'esquerra Muñoz afirma que aquesta «ha articulado un discurso nacionalista que justifica la preservación de la unidad esencialmente sobre la base de la solidaridad interterritorial y la igualdad radical de derechos y deberes entre todos los ciudadanos. La modernización y la integración en Europa, así como el mito de la Transición, son igualmente pilares fundamentales de este nacionalismo. Pero también cuenta con elementos culturales, lingüísticos e historicistas muy relevantes» (Muñoz, 2012: 57-67).

Nova web de L'ESPILL

www.uv.es/lespill

- Tota la informació
- Continguts de la primera època
- Continguts en PDF de la segona època fins al núm. 40
- Sumaris de tots els números

Un nou instrument al vostre servei!